

ZPRÁVY

Výstava „Od té doby věřím na osud...“ Transporty protektorátních Židů do Běloruska v letech 1941–1942

Pořadatel: Židovské muzeum v Praze

Místo a datum konání: Galerie Roberta Guttmanna, Praha, 29. července 2010 až 30. ledna 2011

Dne 28. července 2010 otevřelo Židovské muzeum v Praze výstavu s názvem „Od té doby věřím na osud...“ *Transporty protektorátních Židů do Běloruska v letech 1941–1942*. Tématem se tak stala otázka, jež po dlouhou dobu unikala pozornosti odborné i laické veřejnosti. Osud českých a moravských Židů za druhé světové války je vnímán především v souvislosti se známějším ghettem v Terezíně či koncentračním táborem Osvětim-Birkenau. Transporty se Židy z Protektorátu Čechy a Morava ovšem, jak ostatně upozorňuje již název výstavy, směřovaly rovněž na východ do Pobaltí, Běloruska a Sovětského svazu, a tedy do tamních ghatt, táborů nucených prací a koncentračních táborů. Tento osud potkal více než polovinu českých a moravských Židů. Ústředním tématem výstavy se staly transporty do Běloruska, kam bylo zavléčeno 6981 Židů z českých zemí, z nichž přežilo pouze 22.

Kurátorka výstavy Jana Šplíchalová navázala na výstavní činnost z let 2005 a 2007, kdy veřejnost předchozími expozicemi seznamovala s transporty Židů do Pobaltí a okupovaného Polska. Rekonstrukcí transportů do Běloruska tak doplňuje cyklus „Od té doby věřím na osud...“, jenž je autory chápán jako symbolický pomník obětem těchto transportů.

Expozice se skládá ze šesti hlavních částí, které uvádí přehled celkem sedmi transportů, jež směřovaly do Běloruska. Cílem deportací z Terezína a Brna se stalo ghetto v Minsku, železniční zastávka v Baranoviči a nejčastěji pak koncentrační a vyhlazovací tábor Malyj Trostenec. První transport do Běloruska odjel z Brna 16. listopadu 1941. Úvodní panel návštěvníka seznamuje s činností Einsatzgruppe B (Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD), speciální jednotky pohybující se mezi Moskvou a Minskem, jež se podílela na masových vraždách civilistů. Další panel je věnován plynovým nákladním automobilům (Gaswagen), které byly v důsledku „zefektivnění poprav“ (H. Himmler) v těchto oblastech nasazeny a často využívány. Pro tyto účely připravila firma Gaubschat dva typy vozů s menší a větší kapacitou. Vůbec poprvé byly nasazeny 15. června 1942 v Minsku. Třetí panel dokumentuje tzv. Aktion 1005, v jejímž rámci docházelo od října 1943 k soustavnému zahlazování stop po vraždách cestou exhumací a spalování těl v oblastech Vitebska a Mogileva. Samotné práce vykonávali vězni, především Židé, pod dohledem příslušníků Sonderkommando 1005-Mitte. Tuto první trojici panelů doplňuje dokumentace tří zařízení, kam směřovaly transporty se Židy z Čech a Moravy. Malyj Trostenec se stal cílovou stanicí pěti ze sedmi transportů, které odjízděly z Protektorátu. Původně byl určen pro válečné zajatce, avšak nakonec byl využíván především jako vyhlazovací tábor. V roce 1943 se na jeho území přesunula rovněž činnost Sonderkommando 1005. Jen na konci června 1944 zde bylo zavražděno 6500 zajatců z minského tábora a věznic.

Tuto část expozice doplňuje ztmavený prostor s podsvícenými texty výpovědí pachatelů z řad SS, vzpomínek přeživších vězňů i místních obyvatel, ale též kolaborantů

a příslušníků osvobozovacích armád. Autoři výstavy důmyslně zkombinovali popisné panely s pamětnickými komentáři k událostem. Svým rozvržením tato část výstavy odpovídá hlavním panelům a vhodně je tak doplňuje. Výstavu uzavírá filmový záznam dokumentaristy Lukáše Příbyla, jehož část autor sestříhal přímo pro tuto výstavu.

Autoři expozice využili velké množství obrazového materiálu, jenž jednoznačně převažuje nad doprovodnými texty. Za obdivuhodné můžeme pokládat kvantum sebíraného dobového materiálu, především fotografií z provenience oficiální německé propagandy či osvobozovacích armád, které autoři čerpali z německých a rakouských archivů, muzeí a řady nadací.

Za cíl si tvůrci expozice kladou pozměnění historického povědomí české veřejnosti o dějinách šoa především v souvislosti s českým prostředím. Formou zpracování k tomu sami dali jednoznačný impulz.

◆ Radka Šustrová

Seminář Český polistopadový antikomunismus

Pořadatel: Masarykova demokratická akademie

Místo a datum konání: Klub techniků, Praha, 5. května 2010

Ve středu 5. května 2010 pořádala Masarykova demokratická akademie seminář, který byl věnován zdrojům a zaměření českého polistopadového antikomunismu. Přednášky na dané téma přednesli historici Antonín Kostlán a Jiří Suk, oba z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, a Vítězslav Sommer z Ústavu pro studium totalitních režimů. Mediální rovinu problematiky a diskuse měl zastoupit novinář Jaroslav Spurný, který se z účasti na semináři omluvil.

Skutečně soudobé téma semináře přednášející pojali jako teze k možné diskusi. Již první zamyšlení Jiřího Suka nad „posvátným společenstvím“ pokojné (sametové) revoluce roku 1989 poukázalo na různorodé interpretace zkoumaného jevu, které vedou k úvahám, zda je oprávněné užívat pojem revoluce při změně režimu realizované formou jednání a dohod o předání moci. Z čehož je možné odvodit další otázku, již autor příspěvku nadnesl: Nebyl to právě étos listopadových dnů roku 1989, který rozšířil vnímání významu slova revoluce, spojované většinou s násilnými projevy, o prvek nenásilí? A dále: Jaké důsledky (nebo následky) pokojná revoluce má? Zažehnilo toto posvátné společenství, stmelené obětí studentů, načas možné příznaky krize – sociální a případně národnostní diferenciací? Ty se v té době již projevovaly ve společnostech jiných států, zejména v Polsku a Maďarsku, které ve svém vývoji předstihovaly „československé“ realie. Naděje „československého společenství“ jsou, jak si ostatně většina z nás pamatuje, zaznamenány na dobových transparentech. Tehdejší – navenek bratrsky spojená – česká a slovenská společnost očekávala změnu, o níž vypovídají tehdejší hesla. Vyjadřovala poměrně neurčitě, zato však postrádané hodnoty demokracie, dialogu, slušnosti, antikorupce, nenásilí, pravdy, lidských práv, rovných příležitostí, socialismu (a jeho lidských práv), odpuštění a lásky. A právě tato očekávání vytvořila jedinečný étos nenásilné revoluce, směřující načas (a snad poměrně samovolně) v oněch dnech a týdnech k formě přímé demokracie.

Nepřekvapí tedy, že v prvním období revoluce a velmi krátký čas po ní nemohl nastat čas pro názorovou prezentaci vyhraněného antikomunismu, který se v české společnosti nemohl opřít o předchozí tradici. „Posvátné společenství“, a to se již opíráme o další tezi Jiřího Suka, však nemohlo vydržet dlouho. Vývoj šel ke společenské diferenciaci, odkrývající problémy nezvládnuté minulosti. Nejviditelnější v národnostní rovině česko-slovenských vztahů, v diskusích o smyslu politiky, v krizích politických hnutí – OF a SPN, ve sporech o ekonomickou reformu, o rok 1968 atd. Vývojově nutná společenská diferenciacie nebyla po listopadu 1989 usměrňována žádnými limity, díky čemuž počáteční diskuse o minulosti přerostly v bezbřehé spory. Nešlo v nich často o hledání odpovědí, ale o sebeprezentaci různých osobností a zájmových skupin. Prezentace antikomunismu, nikterak přesně definovaného, poskytovala mnohým potřebnou legitimitu a (třeba jen krátkodobý) vliv. Vývoj antikomunismu a jeho rostoucí ohlas ve společnosti lze postihnout měnícím se pohledem na KSČ jakožto část politického spektra. Od respektování strany coby legální politické síly v Československu (zákon o politických stranách z ledna 1990) po snahu navrátit zabavený (ukradený) majetek, stupňovanou v požadavek postavit stranu mimo zákon, který se objevil krátce poté, v dubnu 1990.

Potencionální zdroje antikomunismu, jak Jiří Suk připomněl, nebyly v Československu nijak velké, stejně jako jeho politický vliv. Naopak, zisky KSČ ve volbách znemožnily realizaci jejího zákazu; strany, které se profilyovaly na základě antikomunismu, ve volbách prakticky neuspěly. Dá se tedy dle další teze přednášejícího soudit, že zpočátku antikomunismus rezonoval spíše v politické sféře (a i zde se jednalo často o rétoriku), nikoliv u většinové části společnosti.

Mohla se tato skutečnost projevit v transformačních zákonech – tzv. druhé revoluci (privatizace, restituční procesy, uvolnění trhu, který vyřeší vše a jehož zákony jsou nadčasové)? Neměly nepřímo řešit, jak si zřejmě část nových politických elit představovala, i problémy s nedávnou minulostí: ekonomický vliv původních stranicko-ekonomických nomenklaturních bratrstev, tj. bývalých straníků? I tomuto okruhu otázek byla věnována v rámci prezentace jednotlivých tezí pozornost.

Uvedené skutečnosti vedly k tomu, že vyrovnání s minulostí nebylo řešeno jakýmsi antikomunistickým tribunálem, ale jinými formami: lustracemi, postupným poznáváním minulosti prostřednictvím výstav, filmů, dokumentů, happeningy, výukovými programy reflektujícími dobu a vládu KSČ, zřízením ÚDV, později ÚSTR, zákony o restitucích, o rehabilitaci, o době nesvobody, o protiprávnosti komunistického režimu. Realita historicko-spoolečenského kompromisu tedy ovlivňovala vlny antikomunismu a postupně rostoucí potřebu vyrovnávat se s minulostí. Děje se tak způsobem, který zvládáme dle svých schopností, podle toho, jak to umíme či neumíme.

Další z historiků, Antonín Kostlán, si položil otázku, co to vlastně je antikomunismus. Upozornil na těžko vymežitelnou typologii významu odvozeného z termínu antikomunismus s poukazem na nejednoznačnou definici samotného komunismu (rozpor oblasti ideologie a politické praxe), s praktickým důsledkem nejednoznačného hodnocení či vnímání parlamentní KSČM českou společností (od příkrého odmítání k respektu), odsouvané do – pro ni výhodného – ghetta, na okraj parlamentně-politické scény, za pomoci hesel „S komunisty se nemluví“ a poukazování na její

nedemokratičnost. Přesto lze pojmenovat určité typy antikomunismu a jeho zdroje, a to přesto, že antikomunismus není v české společnosti jednoznačně zakotveným myšlenkovým proudem, natož politickou silou. Různorodost jeho zdrojů v České republice vychází, jak referující upozornil, i z intelektuálně levicových tradic meziválečného Československa.

Po roce 1989 antikomunismus sehrál roli stabilizujícího prvku (ideologie) polistopadové společnosti, vymezující se vůči vlastní nedávné minulosti. Vymezení spočívá v představě, že zde před rokem 1989 existovala společnost jiná, pravděpodobně horší než společnost dnešní. Tato představa nabývá podoby až učebnicového kánonu, o němž se příliš nediskutuje. Tuto podobu praktického, pro společnost velmi výhodného a ideově nesložitého antikomunismu uvedl do života Václav Havel již v roce 1989. O životaschopnosti takto pojatého antikomunismu svědčí to, že není až na výjimky politicky zpochybňován. A to přesto, že dnešní společnost se vůči vlastní minulosti nevymezuje zdaleka tak kriticky, jak by se dalo předpokládat.

Antikomunismus však může být využíván k politické či stranické prezentaci, s cílem usměrnit či podchytit (zaujmout) alespoň část společnosti. Jedná se vlastně z politického hlediska o velmi pragmatický, přitom společensky nekonsenzuální zdroj antikomunismu. Hlavním představitelem uvedeného využívání (poměrně umírněného a dobře dávkovaného) antikomunismu byla ODS. Přesněji: v českém prostředí ODS reprezentovala, nebo se a to snažila, ideové směry neoliberalismu, konzervatismu (v domácím provedení), s účelem nahradit padlou „vědeckou“ a ideologickou konstrukci marxismu-leninismu. Nový směr však neztratil polarizační a hodnotící, případně vymezující charakter. Změnila se pouze kritéria a dopad hodnocení. A právě zde dochází k využívání antikomunismu jakožto pragmatického tématu domácí politiky, realizovaného pod různými hesly (hrozba změny, návrat před rok 1989 atd.). Tento antikomunismus má v podání svých reprezentantů v rámci politického spektra značný rozptyl, nesoustředí se pouze na strany a hnutí nejkratnější levice, potažmo KSČM. Místo toho dochází k tomu, že je předvolební kampaň prezentována jako akt ideového, nejednou až ideologického vymezení vůči jiným stranám středolevého spektra politické scény u nás, při němž právě takto pojatý antikomunismus nahrazuje pragmaticky prezentovaná politická témata.

Třetí zdroj antikomunismu, který, což může být poměrně zajímavé, nikdy nenašel výraznější odezvu v české společnosti a přes určité snahy ani na politické scéně, je (přesto) vázaný převážně na „centrální“ politiku (termín Antonína Kostlána). V polovině 90. let byl součástí jednak dynamického proměňování politické scény (mnohé o něm naznačil již Jirí Suk), dále jej reprezentoval KAN a osoby kolem Petra Cibulky. Vyrůstá z různých kořenů, dnes například z marginální části české společnosti, politických vězňů, organizovaných nejenom v KPV. Ideově je postulován odkazy na zločiny komunismu, snahami odčinit a napravovat křivdy minulosti (ony zločiny komunismu), poukazováním na osoby, jež je kdysi páchaly. Nelze jej zaměňovat s jinou, obdobnou formou antikomunismu, upozorňující na legálně působící, politicky nemarginální KSČM (prezentuje se akcemi „S komunisty se nemluví“ atd.), realizovanou na bázi občanských iniciativ.

Výslednicí různě prolnutých zdrojů ideově nejednotného, ve společnosti nezakotveného, k momentálním účelům využívaného antikomunismu je současný, patrně

převládající pohled na minulost komunismu, který akcentuje jeho zločiny (nebo přinejmenším politicky motivované zločiny či trestné činy páchané v jeho jménu) jako neoddělitelnou součást systému a ideologie. Jedná se o obraz přijímaný zejména mladší, nastupující, popisovanou minulostí nezatíženou generací.

Vítězslav Sommer se ve svém příspěvku zaměřil na to, jak dějiny komunismu pojímá česká historiografie a česká média, případně do jaké míry tyto dva, často zdánlivě rozdílné pohledy spolu přeci jen konvenují. Připomenul skutečnost, že dějiny komunismu jsou společenským fenoménem, o němž projevují různě motivovaný zájem politici, historici i laici. Nové zpracování (reinterpretace) českých, resp. československých dějin vytváří nový příběh, jehož smyslem je legitimizovat naši současnost. Z pozitivisticky pojatého – jistě i velmi zjednodušeného – pohledu na převládající vývoj je možno vyvodit logicky podmíněný návrat nejenom české společnosti, ale i společností střední a východní Evropy do normální, rozuměj původní, přirozené situace – do kapitalismu. Jednalo by se o značně zjednodušený, byť mnohými fakty obhajitelný příběh. Referující přitom poukázal na rozdílné pohledy na soudobé dějiny uvnitř historické obce a na důraz a zájem věnovaný jim v posledních dvaceti letech. Nepominul upozornit na jedno z největších nebezpečí, s nímž se musí historik vypořádat, a to na hrozící politickou vazbu k nedávné minulosti, o níž sice nelze pochybovat, lze ji však eliminovat. Historik by se neměl stát „užitečným idiotem“, nástrojem politické či politicky a stranicky zbarvené ideologie a aktuálních strategií.

Soudobé dějiny mají své vlastní dějiny, i jim věnoval Vítězslav Sommer pozornost. Zabýval se generační obměnou v tomto po roce 1989 prakticky nově konstituovaném oboru. Jména Viléma Prečana, Milana Otáhalo, Jana Křena, Karla Kaplana neznamenají jen kontinuitu historické práce z doby před a po roce 1989, ale i snahu vyvázat účely, metody a výsledky historické práce z ideologicky závislé vazby. Odpolitizovat perspektivu přístupu historika k tématu tak, aby výsledný text nebyl tvořen pod tlakem politické intervence, je podle Vítězslava Sommera jednou z podmínek dobré historické práce. A to i pro pomyslné vytráčení se onoho velmi nezřetelného předělu, za nímž obrazně řečeno končí dějiny a začíná naše současnost (což ostatně vyplývá i z tématu semináře).

Jevy, které se bezprostředně dotýkají naší současnosti, se tedy na jedné straně stávají předmětem historicko-sociologické analýzy, na straně druhé dochází k rozporu mezi jejich odbornou prezentací a tím, jak se jich ve zjednodušené podobě zmocňují média, pro něž odborné výstupy, plně nuancí nesoudících prezentovaná fakta, nemají takzvaně dostatečnou atraktivitu, a tedy tolik očekávanou odezvu. Místo toho média z různých příčin nastolují utilitární nebo skandální témata, případně moralizující diskurs, a nemálo tak ovlivňují veřejnost. Vinu za konstatovaný stav však nenesou pouze média, ale i ti z historiků, kteří s nimi nedokážou komunikovat. Ti, kteří to dokážou, oceňují jejich nezastupitelnou roli zprostředkovatele poznání.

To, že vedle odbornosti disponovali přednášející kolegové i důležitou dovedností prezentovat nové podněty a výsledky svého bádání, dokázala nejen jejich zajímavá a podnětná prezentace tématu antikomunismu, ale i následná debata o něm.

◆ Martin Tichý

Odborná konference při příležitosti 90. výročí narození Jana Buly Výstava Život a smrt kněze Jana Buly (1920–1952)

Pořadatel: brněnské biskupství

Místo a datum konání: Arcibiskupství v Brně, 24. června 2010

Slavnostní odpoledne uspořádané pod záštitou brněnského biskupa Mons. ThLic. Vojtěcha Cikrleho k připomenutí památky kněze Jana Buly, jedné z hrdelních obětí monstrózního procesu s tzv. babickými vrahy, proběhlo v Brně na Petrově symbolicky v den 90. výročí narození tohoto kněze.

Odpoledne bylo rozděleno do dvou částí. Nejprve se historická veřejnost, představitelé církve i pamětníci z někdejší Bulovy farnosti v Rokytnici nad Rokytnou sešli v prostorách brněnského biskupství k účasti na odborné části programu. Následovala vernisáž výstavy věnované osobnosti Jana Buly a některým souvislostem jeho případu s ohledem na stávající průběh procesu jeho beatifikace (předstupeň svatořečení jako mučedníka za katolickou víru). Po zhlédnutí výstavy, instalované přímo v prostorách brněnské katedrály sv. Petra a Pavla, měli návštěvníci možnost účastnit se v katedrále slavnostní bohoslužby.

Odbornou část programu zahájilo vstoupení Mons. Vojtěcha Cikrleho, brněnského biskupa. Na něj navázal referát církevního historika D. PhDr. Jindřicha Zdíka Zdeňka Charouze, O. Praem., ThD. věnovaný vztahům mezi církví a státem po únoru 1948. Dokumentoval sílící tlak proti katolické církvi ze strany totalitního státu citacemi z pastýřských listů českých a slovenských biskupů. Církev narušovala svým působením vytváření „jednotné komunistické fronty“, vzdorovala začlenění do ateistického státního aparátu. Přednášející popsal strukturu stranického a státního soukolí zaměřeného na kontrolu života církve a věřících i rozhodující proticírkevní akce na přelomu čtyřicátých a padesátých let s cílem přiblížit atmosféru doby, která přispěla k tragickému osudu patera Buly.

Z perspektivy celorepublikové na regionální převedl pozornost posluchačů příspěvek PhDr. Michala Stehlíka, Ph. D. s názvem *Jan Bula versus systém. Církevní tajemníci jihlavského kraje*.

Z pohledu komunistické strany byla Vysočina jako celek velmi problematickým regionem, kde se jen minimálně dařilo podryvat působení církve mezi převážně zemědělským venkovským obyvatelstvem. Místní tzv. církevní pětky se zároveň značně obávaly negativního postoje zemědělců k plánované kolektivizaci a posilování tohoto postoje působením kněží na jejich farníky. Neúspěch ideologické propagandy se plně projevil např. při hodnocení rozvratné Katolické akce, která měla přispět k získání kněží pro kolaboraci s režimem a vnést do církevních řad rozkol (totožnost názvu této akce s pojmenováním hnutí rozšířeného za první republiky mezi katolickými laiky záměrně mátlu věřící veřejnost). Z více než dvou set místních duchovních podpořilo svým podpisem Katolickou akci pouhých třiatřicet. Velké výhrady měli místní kněží rovněž ke skládání slibu věrnosti republice. Následovalo připomenutí podrobností případu Ladislava Malého, zřejmě dvojitého agenta, a způsobu, jímž vlákal předem vytipované, režimu nepohodlné kněze, do „babické kauzy“. Zatčení a vyšetřování tří kněží Jana Buly, Václava Drboly a Františka Pařila (uvažuje se též o zahájení beatifi-

kačního procesu dvou posledně jmenovaných kněží), vyvolalo v regionu velké vzrušení a zároveň připravilo prostor pro masivní kampaň k diskreditaci církve. Mezi duchovními byla organizována podpisová akce, jejímž cílem bylo zmanipulovat je k odsouzení činnosti zatčených spolubratří. Jana Bulu odsoudili k trestu smrti v druhém velkém procesu s „babickými vrahy“, pořádaném v listopadu 1951. A to navzdory skutečnosti, že jeho zatčení 30. dubna téhož roku předcházelo o mnoho dní vlastní střelbě na funkcionáře NV v babické škole, vyprovokované agentem Malým v noci z 2. na 3. června 1951. Odsouzený se ve svém odvolání zcela logicky, avšak marně, bránil poukazem na tuto nesrovnalost; na záměry nevypočitatelného alkoholika Malého již nemohl mít z vyšetřovací vazby vliv. Po vykonání rozsudku tlak na místní kněžstvo a věřící ještě zesílil, zejména ve snaze minimalizovat působení církve na mládež (úspěchy v práci s mládeží byly církevním tajemníkům v případě patera Buly nejvíce trnem v oku).

Další přednášející, Ing. Adolf Rázek, shrnul na konferenci výsledky dokumentační činnosti ÚDV v případě Babice. Zároveň zastupoval i skupinu odborníků zaměřenou na shromažďování historické dokumentace případu Jana Buly pro proces beatifikace.

Toto vystoupení se soustředilo na konkrétní momenty, kdy se zásahy státní moci proti církvi promítly negativně do výkonu kněžské služby patera Jan Buly. Mladý kněz se snažil ve své farnosti veřejně působit, a uplatnil se dokonce v místní samosprávě, nevystupoval prvoplánově konfrontačně vůči komunistické moci. Hranicí, kterou přestoupit nehodlal, byla věrnost církevním představeným, konkrétně při uveřejnění a komentování poselství biskupů (jednalo se o *Pastýřský list biskupů a ordinářů ČSR* o spolupráci církve a státu, známý též pod názvem *Oběžník katolickému duchovenstvu a věřícímu lidu*, který měl být věřícím čten v neděli 19. června 1949). Jan Bula patřil k těm statečným kněžím, kteří nejenže přes výslovný zákaz list přečetli, ale též jej doprovodili komentářem jednoznačně odsuzujícím snahu státní moci vrazit klín mezi věřící a jejich biskupy. Za to byl odsouzen k pokutě a k trestu podmínečného uvěznění na několik měsíců. Propagandistickým krokem, který měl věřícím demonstrovat „dobrou vůli“ státní moci, pak bylo omilostnění, jehož se otci Bulovi dostalo na podzim roku 1949. Skutečnou tvrdost proticírkevní politiky naplno ukázalo brutální vyšetřování zinscenovaného zázraku v Čihošti (smrt patera Toufara), procesy s představiteli řádů, přepadení klášterů v akci „K“ a konečně i akce „Pavel“ proti sedlákům na Moravskobudějovicku, do níž byl prostřednictvím svého gymnaziálního spolužáka, již zmiňovaného pochybného agenta Ladislava Malého, zatažen i Jan Bula. Tentokrát se měl stát esem propagandy, „zrádným knězem ve službách Vatikánu“, a nemohl již s žádnou blahovůlí mocipánů počítat. Jeho smrt na popravišti 20. května 1952 posloužila k zastrašení věřícího rolnického obyvatelstva po celé Vysočině. Podíl místních komunistů, kterým vadila obliba mladého kněze, někdejšího člena zemědělské komise MNV, u rolníků a mládeže, při vytipování Jana Buly pro roli obětího beránka je spolehlivě zdokumentován i dosvědčen pamětníky (v diskusi k tomuto vystoupení se farníci z Rokytnice nad Rokytnou rozpomněli na hysterické požadavky výkonu popravky Jana Buly přímo na návsi v jejich obci). Zato přesné pozadí působení provokatéra Ladislava Malého zůstává vzhledem k utajení jeho agenturní složky ncházející se v USA stále nejasné.

Navazující vystoupení Mgr. Jana Růžičky seznámilo přítomné s biografií Jana Buly. Připomnělo též všestrannost jeho osobnosti včetně malířského talentu a širokých zájmů (ochotnické divadlo, literatura, pravoslavné sakrální umění atd.).

Na závěr odborné části vystoupil Mons. Mgr. Karel Orlita, ICDr., odborník v oblasti církevního práva, který zasvětil publikum do postupu procesu beatifikace, zejména do konkrétní fáze, v níž se aktuálně nachází případ Jana Buly.

Následovala vernisáž výstavy *Život a smrt kněze Jana Buly (1920–1952)*, uvedená citátem z jeho dopisu příbuzným na rozloučenou: *Věřím, že můj krátký život nebyl nadarmo*. Řadu zajímavých dokumentů pro obsahově i graficky velmi dobře zvládnutou výstavu poskytl Archiv bezpečnostních složek. ◆ Markéta Doležalová

Seminář Dějiny bezpráví: Komunistické právo v Československu

Pořadatel: Ústav pro studium totalitních režimů

Místo a datum konání: ÚSTR, Praha, 9. září 2010

9. září 2010 pořádal Ústav pro studium totalitních režimů v rámci cyklu přednášek pro veřejnost seminář věnovaný prezentaci knihy *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví* (eds. Michal Bobek, Pavel Molek, Vojtěch Šimíček, Masarykova univerzita, Brno 2009).

Níže psaný text vznikl na základě audiozáznamu semináře, nejedná se tedy o recenzi sborníku *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*, a to přesto, že se v této zprávě ze semináře mohou objevit postřehy získané poměrně častým užíváním jednotlivých příspěvků sborníku.

Sborník textů zabývajících se problematikou práva v Československu v letech 1948 až 1989 vznikl s dosti velkou prodlevou, na český trh byl uveden dvacet let po sametové revoluci, čehož litují nejenom jeho autoři, ale i historici a badatelé zabývajících se českými (československými) dějinami druhé poloviny minulého století. Vypovídá to poměrně dobře o (ne)zájmu reflektovat právně-historickou problematiku popisovaného období, jemuž se autoři s nemalým úsilím věnovali. A to právě ze strany české společnosti, která dodnes s jednotlivými rezidui minulosti zápasí. Časové zpoždění ovlivnilo okruh editorů, kteří, nezatíženi právní školou předchozího období a zkušeností soudní praxe v socialistickém Československu, pocítovali nejen potřebu, ale i jakýsi závazek – vycházel z jejich každodenní pracovní zkušenosti – vytvořit takto koncipované dílo. Časový posun prací na jednotlivých textech způsobil, že někteří z těch, kteří přislíbili spolupráci na knize, se její realizace nedožili, jako například bývalý ústavní soudce Antonín Procházka (1927–2006).

Úvahy o tom, zda dnešní společnost potřebuje podobně koncipovaný souhrn právně-historických poznatků, úvah a postřehů o dějinách bezpráví, usměrnila směrem k realizaci práce významného – v mezinárodním kontextu působícího i uznávaného – českého právníka, Viktora Knappa (1913–1996), jinak velmi kontroverzní postavy známé i z procesu z Miladou Horákovou, jemuž po druhé světové válce vyšla kniha *Problém nacistické právní filozofie* (Praha 1947, reprint 2002). Dnes si samozřejmě nikdo

netroufne napsat podobné pojednání, reflexi doby a práva sám. Proto editorský tým autorů zvolil formu sborníku, umožňující pomocí jednotlivých příspěvků poměrně dobře obsáhnout většinu právně i historicky relevantních témat, formálně i oborově rozdělených do čtyř částí: *Právní řád, Právní oblasti, Právní profese, Osobní reflexe*.

Zejména první část sborníku zasazuje dobový právní řád, vznik a kořeny jeho legitimacy do kontextu doby a přerůstá v sociologicky pojatou studii. Neřeší pouze otázky a problémy právně-historické, patřící skutečně našťestí do nedávné minulosti českého práva (byť se s jejími dozvuky neustále setkáváme), ale i otázky či přesněji pohledy soudobé, skrze něž lze za pomoci analýzy práva a jeho dobového uplatňování poukázat na převládající diskurz genderové problematiky, přesněji na dobově velmi deklarovanou (a nejen) právní rovnost mezi mužem a ženou. Jeho druhá část zachycuje jednotlivé obory práva od práva ústavního přes občanské, rodinné, pracovní, trestní, správní, hospodářské až například po právo životního prostředí, abychom vyjmenovali alespoň některé právní oblasti z této části knihy. Část třetí přibližuje vývoj jednotlivých profesí od soudnictví a jeho správy v průběhu čtyřiceti let „komunistického“ práva po vývoj a proměny socialistické justice, prokuratury, advokacie a notářství.

Přítomní editoři na semináři připomněli záměr, s nímž přistoupili k realizaci knihy: vyvést téma komunistického práva z popisné šedi, což, pomíneme-li samu odbornost jednotlivých příspěvků, umožnil poměrně široký kolektiv přispěvatelů. Zejména pak poslední část přerůstá – ostatně její název je dosti výstižný – ve skutečnou osobní reflexi doby. Hosté semináře připomněli i diskuse nad formálním obsahem sborníku a strukturou jednotlivých kapitol a textů. Vyplývaly z nich mnohé otázky, včetně dotazu týkajícího se názvu publikace. Původně zamýšlený titul Antologie komunistického práva byl odmítnut. Autoři také nechtěli problém komunistického práva redukovat pouze na právo trestní, odvozeně pak na padesátá léta minulého století. Snažili se uchopit téma komplexně, pokusit se analyzovat kořeny a problémy – jak se sami vyjádřili – dobově překroucených paragrafů.

Na samém počátku úvah o podobě sborníku a výběru jednotlivých přispěvatelů stála před jeho editory doposud nezodpovězená otázka, jak psát o právu v období 1948–1989. Zda jsou k něčemu takovému vzhledem ke svému poměrně nízkému věku oprávněni. Nebylo by snad lepší, pokud by se naskytla možnost, aby o tématu psali ti, kteří stáli u zrodu tehdejší proměny práva? Výsledný a jistě i autentický pohled tehdejších strůjců, dnes vlastně již pamětníků, by ocenil ne jeden historik (nejenom práva).

Autoři mladší generace si byli vědomi skutečnosti, že popisují něco, co nezažili, co poznávali (a o čem psali) z dvacetiletého odstupe. Uvědomovali si, že jen částečně mohou postihnout dobovou právní praxi, výklad a aplikaci práva v každodenním fungování justice, správních orgánů, činnost podnikových či družstevních právníků, dopad právních norem občanského zákoníku a dalších, fungování systému arbitráží, abychom vyjmenovali alespoň namátkou připomenuté těžkosti, s nimiž se museli jednotlivci při práci na textech vypořádat. Mohli však uplatnit kritický odstup od popisovaných jevů, nezatížený subjektivním resentimentem. Upozornili na kolegy z generace dnešních šedesátníků, sedmdesátníků, osmdesátníků a starších (prof. Zdenek Krystufek, prof.

Mojmír Povolný), více než ochotně spolupracujících na sborníků (Otakar Motejl přispěl, a to na vlastní žádost, dvěma texty), a na generační mezeru potenciálních autorů, dnešních padesátníků, kteří se z různých příčin – až na výjimky – na jeho vzniku nepodíleli.

Většina autorů nepochází z akademického prostředí. Uvedená skutečnost byla na semináři několikrát zdůrazněna. Podobně jako znalost ze soudní a správní praxe, diverzifikovaná různorodým profesním zařazením a vykonávanými funkcemi, jež přispěla k odmítnutí udělat tlustou čáru za minulostí české justice a práva. Editoři sborníku naopak považují za samozřejmé napravovat křivdy minulosti, nebo se o to alespoň čestným způsobem pokoušet, nepomíjet intencionální odpovědnost státu – jeho výkonných i soudních a správních orgánů a jejich představitelů – za vlastní minulost, již nelze oddělit od naší přítomnosti. Tato odpovědnost by neměla být uplatňována pouze v těžko postižitelné morální rovině, jedná se tu o výklad a aplikaci práva, případně nároků z něj vyplývajících, a to nejenom například v rámci restitucí. Je však zřejmé, že o možné odpovědnosti a formě případných náprav je nutné vést diskusi, která by neměla skončit u pouhých proklamací.

Snad právě proto se autoři sborníku při jeho přípravě poměrně často setkávali s otázkou, zda je nutné neustále se zabývat minulostí, když současné právo a jeho uplatňování ve společnosti jednadvacátého století trpí mnohými problémy(?) – otázkou z pléna byly v podobné souvislosti připomenuty i lustrace, o jejichž vhodnosti a časovosti se rozpoutala poměrně široká debata. Stojí tedy za to otevírat či připomínat nevyřešené nebo sporné otázky minulosti, týkající se oblasti justice, práva, v neposlední řadě občanské odpovědnosti? Přitom se nejedná zdaleka o otázku akademickou, jak by se snad dalo vyvodit z formální skutečnosti, že sborník vydala Masarykova univerzita. Jeho přístupnost není dána jen výslednou podobou, ale i způsobem její distribuce a cenou, čehož si byli vědomi i jednotliví autoři (celkem se jich na sborníku podílelo devětadvacet), kteří se zřekli honorářů, aby tak přispěli k poměrně nízké ceně, díky níž je kniha dostupná studentům a nejširší veřejnosti.

Konečná tvář sborníku, ovlivňující jeho recepci ze strany dosti široké obce historiků (nemám zde na mysli pouze právní historiky), studentů a dalších zájemců, závisela na zvolené formě a rozsahu jednotlivých příspěvků. Všeobecně se jedná o případové studie zkoumající dílčí obory práva, přičemž analyticky ozřejmují jeho proměnu za minulého režimu, často i v kontextu „reálného života“ právních norem, tj. v jejich faktickém uplatňování v rámci socialistické zákonnosti. Sborník jako celek však pro uživatele – a právě na něj, jak ze semináře vyplynulo, mysleli autoři a editoři – pozitivistickým dobrým a poměrně vyčerpávajícím způsobem postihuje takřka všechny právní obory a profese v socialistickém Československu.

V dané souvislosti položil moderátor semináře dotaz, jakým způsobem, a zda vůbec, se při přípravě sborníku diskutovalo o metodologickém rámci jednotlivých příspěvků, do jaké míry nové texty vycházejí z komparace se staršími tituly a jak byli jednotliví autoři, případně editoři sborníku, ovlivněni obdobnými projekty ze zahraničí. Otázka případné komparace narážela na problém zpracování právní problematiky u nás i v postkomunistických zemích a přístupnosti, případně znalosti eventuálně použitelných titulů. Na možné výtky týkající se normativní předpoja-

tosti, již lze vyčíst z názvu knihy deklarující kapitoly z dějin bezpráví, odpověděli editoři připomínkou, že název sám vznikl dodatečně, bez přímé souvislosti s významem slova bezpráví.

Zejména generačně mladší autoři se museli vypořádat s faktografickou otázkou, jakým způsobem bylo v dobovém kontextu aplikováno právo, přitom se nešlo nedotknout přístupu k výkladu a aplikaci práva z pozic tzv. právního pozitivismu a formalismu. Relevantním pramenem poznání zdají se být v tomto směru rozsudky soudů, zejména v jejich zdůvodňujících částech, jak připomenul jeden z hostů semináře. Vypovídají – alespoň v případech, které mi jsou známy; jedná se převážně o soudní procesy s účastníky protikomunistického odboje a odporu v 50. letech 20. století – o třídním pojetí práva, účelovém výkladu a následně aplikaci jednotlivých paragrafů s cílem zvýšit trestní sazbu, nikoliv postihnout skutečnou, třebaže z dobového hlediska trestnou činnost obviněného. Nelze ovšem pominout – a zde již vycházím z diskuse na semináři –, že lpění na takřka doslovném, formálním, textuálním výkladu práva mohlo mít v době třídního vedení (směřování) justice pozitivní konotace, neboť změna výkladu práva, zejména v předbíhající lingvální proměně, v „prozařování“ dobově podmíněného pojetí z vrchních mocenských pater k příslušným soudům, nenacházela po určité dobu oporu v zákonech. Při aplikaci práva buď v jeho třídně pozmeněném „prozření“, nebo v důsledném výkladu právně formalistním (textuálním), záleželo na mnoha okolnostech, včetně statečnosti soudců, jak připomíná ve svých malých doznáních okresního soudce Ota Ulč. S opačným, avšak neméně závažným problémem se ostatně museli vypořádat soudci po roce 1989.

Do posledního místa zaplněná místnost a četné dotazy více než dostatečně svědčily o zájmu (nejen odborné) veřejnosti o dané téma. Plně využitý a notně překročený časový limit pouze naznačil složitost právní problematiky v novodobých českých dějinách. Recenzovat na semináři představovanou publikaci jedinec dost dobře nemůže. Podobně není snadné nahlédnout do zákulisí příprav takto rozsáhlého sborníku. Hosté semináře dokázali provést návštěvníky labyrintem problémů, s nimiž se museli vypořádat, se zaujetím, které dokázali přenést i na posluchače. Je jim více než ke cti, že tak učinili formou přístupnou, aniž by slevili z nutné odbornosti. Pokud se kdokoliv obával nudy, obával se zbytečně, zůstala za dveřmi. ♦ Martin Tichý

Seminář Československo a polská krize 1980–1982

Pořadatel: Ústav pro studium totalitních režimů ve spolupráci s Národním muzeem, Polským institutem v Praze a Institutem Pamięci Narodowej.

Místo a datum konání: ÚSTR, Praha, 1. října 2010

Ústav pro studium totalitních režimů (dále jen ÚSTR), Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd (dále jen ÚSD) ve spolupráci s Národním muzeem, Polským institutem v Praze a s Institutem národní paměti (Institut Pamięci Narodowej, dále jen IPN) uspořádali 1. října 2010 seminář zaměřený na „polskou krizi“ na počátku 80. let minulého století a na ohlasy tehdejších událostí v „socialistickém bloku“.

Seminář, zahájený projevy ředitelů obou hlavních pořádajících institucí Mgr. Daniela Hermana (za ÚSTR) a PhDr. Oldřicha Tůmy, PhD. (za ÚSD), byl rozvržen do dvou panelů. První z panelů se zaměřil na jedinečnou úlohu Nezávislých samosprávných odborů „Solidarność“ (Solidarita). Polsko si v tomto roce připomnělo 30. výročí vzniku Solidarity. K událostem, které předznamenaly další vývoj nejen v „nejveselejším baráku socialistického lágru“, ale též přispěly k zásadním změnám v mezinárodní politice, vystoupili především polští historikové. Chronologii dění z let 1980–1982 přehledně přednesl a aktualizacími komentáři doplnil v příspěvku s názvem *Polská krize a sovětský blok* jeden z předních odborníků IPN, Dr. Łukazs Kamiński.

Hlavní téma jeho příspěvku lze ve zkratce vyjádřit otázkou: Hrozila Polsku v letech 1981–1982 intervence? Poukazováním na nezbytnost vyhlášení výjimečného stavu v Polsku, který údajně odvrátil od polského národa nebezpečí krvavé intervence, se od roku 2008, kdy byl postaven před soud, hájí generál Jaruzelski. Příspěvek připomněl události od počátku stávkové vlny v gdaňských loděnicích přes vznik Solidarity po jednotlivé etapy krize a reakce sovětského vedení na ně. K nejzajímavějším bodům vystoupení patřily peripetie vyjednávání Jaruzelského a jeho spolupracovníků s Kremlem. Jednalo se o „hru nervů“ na téma: Zasáhnete nebo alespoň předstírejte, že zasáhnete, abychom neztratili tvář (ze strany polských komunistických vůdců) a Uělejte si pořádek ve vlastním domě a nezatahujte nás do toho (ze strany sovětského vedení; zvláště silné po americkém varování horkou linkou Bílý dům – Kreml). Brežněv si byl vědom (dle později zveřejněných dokumentů), že ozbrojená konfrontace NATO a Varšavské smlouvy by přivedila katastrofu. Pro zastrašení Poláků se zavedla pouze vojenská pohotovost na hranicích zemí sousedících s Polskem, doprovázená „harašením zbraněmi“ při přípravě vojenského cvičení jednotek Varšavské smlouvy. Stávkové nepokoje podporované dokonce osobnostmi krajně konzervativní orientace (M. Thatcherová) ukončilo vyhlášení výjimečného stavu (prosinec 1981). Jaruzelského režim pozatýkal více než tři tisíce příslušníků Solidarity a jejich podporovatelů. Pouliční střety si při zatýkání vyžádaly devadesát obětí na životech. Mocenský monopol polských komunistů se otrásl takovou silou, že to rozvířilo stojaté vody veřejného života ve všech satelitech SSSR a nasměrovalo je k výbuchu občanských aktivit koncem 80. let.

Mezi další vystoupení polských hostů byl vložen jeden z nejzajímavějších příspěvků celého semináře s názvem Solidarita jako politické a sociální hnutí, který přednesl PhDr. Josef Mlejnek, PhD. z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Toto vystoupení obohatilo historický pohled na jedinečný fenomén Solidarita o sociologický rozměr. Definování nezávislých polských odborů činí dosud politologům značné potíže; v tomto lidovém hnutí se slučovaly principy zdánlivě neslučitelné. Pro pochopení podstaty Solidarity je zapotřebí si uvědomit několik skutečností: 1. polské dělnictvo pocházelo z rolnických vrstev, neztrácelo spojení se svými rolnickými kořeny, a tudíž s katolictvím. Společnost ve zdejších průmyslových střediscích nenabyla v 70.–80. letech urbanizovaného charakteru; 2. ruský imperialismus byl pro Poláky po staletí nepřitelem číslo jedna. Nic, co přišlo z ruského prostoru (marxistické učení, internacionalismus), nemohlo být pro polské dělnictvo přitažlivé; 3. v Polsku existovaly mnohaleté tradice hnutí odporu proti národnostnímu útlaku – v době rozdělení země mezi sousední velmocenské státy, v období nacistické okupace (Zemská armáda); 4. Solidarita dokázala vybudovat

zcela paralelní, na státní moci nezávislou strukturu občanské samo-organizace. Komunistická ideologie byla vnímána jako cizorodý, od základu nepřátelský ruský import. Pro polské dělnictvo bylo mnohem přijatelnější sociální učení katolické církve.

V závěru prvního panelu vystoupil s tématem *Bezpečnostní aparát PLR a Solidarity* další host z IPN, Dr. Grzegorz Majchrzak. Představil posluchačům různé způsoby postupu polské obdoby naší StB neboli Služby Bezpieczeństwa (SB) a jejího pronikání do řad stoupenců a členů Solidarity. Nijak podstatně se nelišily od metod obecně používaných proti opozičním skupinám ve všech sovětských satelitech. Největší úsilí vynaložila SB při pokusech narušit hladký průběh prvního sjezdu Solidarity na podzim roku 1981 dezorientací jeho delegátů.

Druhý panel charakterizovalo zejména vystoupení PhDr. Petra Blažka, Ph.D. (ÚSD, ÚSTR) na téma *ČSSR a polská krize 1980–1982*. Referující se pokusil shrnout faktory podmiňující znepokojení polskými událostmi u československých komunistů, hospodářské potíže v důsledku polského stávkového hnutí, snahu izolovat českou společnost od polského příkladu a aktivity ministerstva vnitra. Husákovské vedení KSČ nešetřilo kritikou postupu strany v sousedním satelitu. S patrnou dávkou škodolibosti a ulehčení, že od této chvíle již nejsou čeští a slovenští komunisté „otloukánky“ pro svou špatnou pověst revizionistů z dob Pražského jara, radil Husák polským soudruhům využít československých zkušeností s postupem za normalizace. Hospodářská pomoc (v hodnotě 813 milionů Kčs) byla Polsku poskytnuta v roce 1982 jen po opakovaných urgencích z polské strany. Ministerstvo vnitra vyvíjelo velmi aktivní činnost zejména v oblasti propagandy a kontrapropagandy (brožury rozšiřované nejen na domácí půdě, ale i na polském území). Z celostátních bezpečnostních akcí s preventivním zaměřením byla uvedena např. akce „Kruh“, která spočívala ve vytipování potenciálních vůdců stávek ve více než 600 výrobních podnicích a ve sledování několika tisíc osob, které by se mohly stát podporovateli dělnických vůdců při takových stávkách

Seminář byl inspirativní ukázkou nejen mezinárodní kolegiality historiků specialistů na přesahy dějin Solidarity, ale měl i další nepopíratelný přínos: byl prvním společným podnikem badatelů z ÚSTR a ÚSD. Řečeno slovy ředitele ÚSD Oldřicha Tůmy, nezbyvá než doufat v další *racionální spolupráci*. ◆ Markéta Doležalová

Konference Od svobody k nesvobodě 1945–1956

Pořadatel: Vojenský historický ústav Praha

Místo a datum konání: hlavní sál Ministerstva obrany ČR, Praha, 18.–19. října 2010

Dvoudenní konference byla rozčleněna do šesti tematických bloků: 1) Problémy limitované demokracie (1945–1948), 2) Dozvuky války ve společnosti, 3) Domácí odboj po únoru 1948, 4) Dokumenty doby, 5) Perzekuce a perzekvování, 6) Formy zahraničního odboje.

Je dobře, že pořadatelé neopomenuli zařadit na program konference léta 1945–1948, neboť toto tříleté období je spojeno v přetrvávajícím vědomí značné části dnešní společ-

nosti s osvobozením Československa, s očekáváním lepších zítřků u tehdejších obyvatel, s demokracií, jejíž likvidace v roce 1948 poznamenala – a doposud poznamenává – „naše“ dějiny na dalších čtyřicet let, ne-li více. Jedná se sice o laický pohled, který nebude patrně ještě dlouho v širším povědomí korigován, přesto je chvályhodné, že při přípravě konference nebyly organizačním týmem opomenuty možné souvislosti limitované demokracie třetí republiky s předchozí dobou okupace a následným zakladatelským obdobím komunistického režimu.

V tomto smyslu se mi jako velmi podnětný jevil referát Terezy Czesany Dvořákové (KFS UK Praha) *Česká kinematografie v průniku dvou totalit*, věnovaný mnohým otázkám, na něž narazí každý historik zabývající se tímto obdobím. Její příspěvek si všímá utváření filmového průmyslu v Československu, a to postupně od doby první a druhé republiky, Protektorátu, třetí republiky, přičemž za pomoci komparace poukázal na zdroje řešení, včetně jejich podobností a rozdílností v oblasti filmové dramaturgie, státní podpory filmového podnikání, zásahů státních (protektorátních) úřadů ovlivňujících filmové produkce i otázky znárodnění, připravovaného již v době okupace. Přestože motivace jednotlivých intervencí sledovaly rozdílné cíle, jejich podobnost byla mnohdy překvapivá. Výše uvedený referát naznačil, jak problematicky by vyznívaly jednoznačné soudy postihující poměrně úzce vymezené téma české kinematografie.

Vůbec první referát konference Niny Pavelčíkové (katedra historie FF Ostravské univerzity) *Politika a pozice politických stran Národní fronty v regionech země Moravskoslezské v letech 1945–1947*, upozornil na to, že situace v regionech Československa se nezdá v mnoha detailech odlišovat od víceméně poznaných a popsáných skutečností, známých například z Prahy, na jejichž základě dochází k utváření výsledných představ o celkovém charakteru třetí republiky. Značně diverzifikovaná témata, specifická pouze pro určité oblasti republiky (v rámci referátu se jednalo o Opavsko, Ostravsko, Hlučínsko, Novojičínsko, Těšínsko, Zlínsko a Uherskobrodsko) spolu s použitými metodami (zmiňované mikrosondy) přeci jen přinášejí závěry, které dokládají specifický vývoj v různých částech státu. Případné rozdíly (zejména ale důsledky popisovaných odlišností) nezdají se sice v konečném výsledku markantní, přesto však upřesňují naše znalosti zkoumané doby. Například vědomosti o vzniku národních výborů, o provádění odsunu německého obyvatelstva, o průběhu a výsledcích voleb 1946 v regionech. Zdá se ale, že přes všechny případné rozdíly se badatelé v jednom shodují: že KSČ pracovala s promyšlenou strategií a taktikou, pokud šlo o její připravenost – na rozdíl od ostatních stran NF – stát se v únoru 1948 fakticky monopolní silou v Československu.

Poněkud odlišné situaci (viz volby 1946 a následující vývoj) na Slovensku věnoval pozornost Matej Medvecký (ÚPN Bratislava) v příspěvku *VII. odbor Povereníctva vnútra k novej totalitě*. Dodejme, že VII. odbor PV zabezpečoval zpravodajskou a státněbezpečnostní službu na Slovensku a že organizačně byl totožný z pražským zpravodajským odborem. I tento referát, podobně jako předchozí, poukázal na poněkud odlišnou situaci, než jakou známe z centra republiky, tj. z Prahy.

Poněkud kontroverzní postavě generála Prchalý se věnoval Jiří Plachý (VHÚ Praha). Ve svém příspěvku „*Třetí republika*“ a *armáda generála Prchalý* upozornil na dobové

legendy o armádě Lva Prchaly (na podzim 1939 a pak v létě 1945). Přiblížil politické postoje tohoto odpůrce „socialistické reality“ třetí republiky, ve své době mnoha symboly ověřené osobnosti československých dějin 20. století. Postava generála Lva Prchaly, jeho životní osudy a dnešní zapomenutí může dobře dokumentovat tezi Ivo Pejčocha (přednesena v jiném bloku konference) o personálním propojení protinacistického a protikomunistického odboje.

Tomáš Jakl (VHÚ) se v příspěvku nazvaném *Povstalci, gardisté, vojáci a příslušníci SNB – vývoj ozbrojených složek ČSR v létě 1945* snažil zpřesnit doposud nejednotnou terminologii v typologii jednotlivých ozbrojených formací a vymezit jejich činnost a organizační strukturu. Jeho poznámky se dotýkaly i otázek legality ozbrojeného odporu neuniformovaných jednotek.

Poválečné spory o aplikaci tzv. amnestijního zákona Ondřeje Koutka (MV ČR) ukazují na reálné rozložení sil jednotlivých stran v poválečné republice, na politický vliv jednotlivých zájmových skupin, sdružujících partyzány a odbojáře a vzniklých často pod dohledem či patronací KSČ, a v neposlední řadě na poválečnou morálku obyvatelstva, majícího ve své většině (zdanlivě) pochopení pro dobové excesy. I ony byly zneužity k politickému boji o moc, přestože, jak referující uvedl, se soudy snažily potrestat ty skupiny a jedince, jejichž brutalitou doprovázená činnost nemohla být posuzována jako oprávněný boj za osvobození ČSR. Počet vyšetřovaných kauz a uvedený poměr jejich amnestování ve smyslu zákona č. 115 /1946 Sb. jsou, alespoň z dnešního hlediska, alarmující. Vyslovovat dnešním pohledem ovlivněné názory by bylo jistě ahistorické, uvedené skutečnosti však dobře dokumentují složitou problematiku období 1945–1948.

Referát Michala Šmigela (katedra historie FHV Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici) *Bezpečnostné a politicko-spoločenské aspekty prenikov a činnosti banderovcov na území krajiny (1945–47)* velmi dobře odstínil jednotlivé fáze průniků jednotek UPA (Ukrajinská povstalecká armáda) na východní území Československa. Od propagandisticky motivovaných „nájezdů banderovců“, majících jednoznačně politické podtexty, po ústup na „Západ“, který byl již takřka čistě vojenskou záležitostí. Násilné činy nelze připsat pouze „banderovcům“, nýbrž i různým zbojnickým bandám, sestaveným z kriminálních živlů, ale i ty přispěly ke značně zkreslenému obrazu ukrajinského osvobozenického hnutí, jež nemělo v kontextu doby šanci na úspěch. Nutno s autorem referátu dodat, že propaganda tu hrála roli na obou stranách, byla zneužita k mocenskému zápasu o politický vliv v Československu, na Slovensku zejména k diskreditaci Demokratické strany. Referující navíc upřesnil počty příslušníků UPA a nasazených jednotek SNB a československé armády.

Petr Koura (FF UK Praha) pojal přednesený referát *Protinacistický odboj na pražských veřejných prostranstvích po roce 1945. Příspěvek k historii české vzpomínkové kultury týkající se druhé světové války* jako příspěvek představující poměrně nový metodologický směr historiografie. Ten reaguje na několik skutečností. Jednak na přece jen omezené (ale ne vždy plně využitě) možnosti poznání, které přináší tzv. pozitivistická historiografie. Dále pak na fakt, že ubývá pamětníků popisovaných událostí. Tuto skutečnost vyvažuje zaměřením se na proces proměny (hledáním příčin) vzpomínkové kultury. Referující neopomněl popsat proces utváření vzpomínkové kultury v českých zemích,

zejména vnější, politické, vlivy, které na ni působily, často až po krajní využívání, manipulaci s fakty.

Jiří Kocián (ÚSD AV ČR Praha) nastínil v *Osudech příslušníků nekomunistických stran po únoru 1948* poúnorovou proměnu politických stran. Připomněl dobové diskuse a představy o jejich budoucnosti v obrozené NF, a to jednak ze strany nových sekretariátů jednotlivých stran a nakonec rozhodující KSČ. Uvedl také přesné údaje o početně eliminované a do další budoucnosti regulované členské základně. Vypovídají dostatečně o poúnorovém mocenském zvratu.

Ivo Pejšoch (VHÚ) se soustředil na téma v současné době aktuální, přitom po mnoha stránkách podnětné, které výstižně nazval *Kontinuita druhého a třetího odboje*. Nevěnoval se pouze formám odbojové činnosti a personálnímu propojení odboje protinacistického a protikomunistického, ale i počtům obětí, přičemž mohl na závěr konstatovat, že ona kontinuita není virtuálním pojmem, nýbrž až hmatatelným faktem. Jeho zpřesněné údaje o počtu zatčených, odsouzených a popravených kurýrech ukazují, že výzkum a prezentace jeho výsledků v případě protikomunistického odboje ještě zdaleka není u konce.

I další referáty byly věnovány protikomunistickému odboji a odporu. Libor Svoboda (ÚSTR Praha) nastolil otázku, zda lze vnímat *Jižní Čechy jako centrum protikomunistického odporu*? Pozornost věnoval, v dobové terminologii StB, agentům chodcům (kurýrům) a skupinám, jejichž činnost souvisela s Jaroslavem Kaskou a Janem Maškem. Zabýval se i metodologickým přístupem k dobovým archiváliím, zejména z provenience StB.

Příspěvek Václava Rumla (ÚSTR Praha) *Spojení Praha-Klatovy (akce Ludvík)* pak dokumentoval složitost jednoznačných soudů a variabilitu možných interpretací, těžkosti analýzy dobových dokumentů i memoárové literatury a torzovitost dochovaných pramenů.

Jaroslav Rokoský (ÚSTR Praha, FF UJEP Ústí nad Labem) naopak velmi opatrně rozplétal pomyslné síť poznání v příspěvku *Sprádnání pavučiny. Skupina Jaroslava Rulce ve III. odboji*, zejména na podkladě motivace k odporu a odboji. Riziko činnosti ještě vyniklo při popisu osudů jednotlivých členů skupiny Jaroslava Rulce.

Závěr prvého dne konference patřil velmi zajímavému bloku *Dokumenty doby*. David Černý a Milan Hrubý (VHÚ Praha) připravili ke zhlédnutí dobové filmové dokumenty z archivu Československého armádního filmu. V průvodním slovu upozornili na jazykové a obrazové stereotypy doby. Dávaly snímkům jistý emoční náboj, jemuž tehdejší divák podléhal. Neznamená to ovšem, že se jednalo o strnulé filmařské postupy. Naopak, jednotlivé ukázky dokumentovaly proměnu užívaných prostředků a vypovídaly tak o proměnách priorit režimu.

Nejdělsí a v mnohém i nejzajímavější filmovou ukázkou byl dokument *Rozloučení s Klementem Gottwaldem*. Jedná se takřka o hodinové pásmo hudby a slova zobrazující smutek nad smrtí Klementa Gottwalda a jeho pohřeb. Dnešní divák by neměl přehlédnout patrně skutečně neličený žal nad úmrtím „prvního dělnického“ prezidenta. K vystavenému tělu se táhly údajně až patnáctihodinové fronty lidí. Některý z „diváků“ konference si možná povšiml záběru staré ženy křižující se před rakví zemřelého. V tomto smyslu jsou zajímavé záběry bulharských „truchlících“, poklekávajících kdesi na to-

várním dvoře při rozhlasové zprávě o úmrtí českého soudruha. Jedná se pouze o detaily, které unikly dramaturgům filmu, nebo o realitu, vůči níž nikdo nic nenamítal?

Morbidně působí na dnešního diváka scény (patrně početných) defilujících vojsk všech zbraní (tanků, dělostřelectva, pěchoty, lelectva) na letenské pláni před prosklenou rakví, v níž spočívá mrtvé tělo s voskově bílou tváří. Vyznění filmu měla bezpochyby napomoci důmyslně vybraná hudba od dobově podmíněných a často užívaných skladeb (mám na mysli Píseň práce, Internacionálu, hymnu SSSR, pochodové skladby specifického určení, např. S rudou armádou, atd.) po úryvky z české klasické hudby. Bedřich Smetana tu byl zásilněn použitím části cyklu *Má vlast* (Tábor, Blaník), Antonín Dvořák violoncellovým koncertem h mol. op. 104, zazněla i hudba Leoše Janáčka – z dobového hlediska poněkud překvapivě, nezapadal do vývojové linie české hudby, prosazované stále alespoň částečně vlivným Zdeňkem Nejedlým. Janáčkova apoteóza poslední, třetí části *Tarase Bulby* zněla i tady monumentálně. Bylo by zajímavé vědět, kdo vybíral hudební ukázky a jaké nahrávky měli inscenatoři k dispozici či zda byly nahrány speciálně k danému účelu. Dynamicky přepjatá interpretace některých skladeb by tomu nasvědčovala. Hudební vedení měl na starosti známý skladatel filmové hudby Jiří Šust, tvůrce hudebního doprovodu oskarového filmu *Ostře sledované vlaky*.

Druhý den konference zahájil příspěvek Jana Kalouse (ÚSTR Praha) *Generál Ludvík Krejčí – analýza akce Generál, osvětlující málo známé skutečnosti ze života armádního generála* (v době popisovaných událostí degradovaného na vojína), žijícího po druhé světové válce v ústraní v Jablonném nad Orlicí a sledovaného agenty bezpečnostních složek, zprvu OBZ, poté StB. Příspěvek doložil důslednost bezpečnostních složek a absurdnost jejich činnosti.

Daniel Povolný (VHÚ Praha) věnoval pozornost početným stavům, kompetencím, organizační struktuře a částečně i personálnímu složení VKR. Název příspěvku *Vojenská kontrarozvědka na přechodu a ústupu 1953–1955* vystihl proměnu postavení VKR v mocenské struktuře Československa před rokem 1953 a po smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda. Výsledkem těchto událostí, ale i dalších skutečností (podepsání příměří v Koreji, převod VKR pod reorganizované ministerstvo vnitra) byly zmenšující se stavy a kompetence VKR.

František Hanzlík (Masarykova univerzita Brno) více než dostatečně osvětlil politicko-mocenské pozadí poměrně známé, ale doposud ne zcela poznané historické události: *Proč musel odejít ministr národní obrany gen. Ludvík Svoboda z funkce v dubnu 1950?*

Jiří Urban (ÚSTR Praha) na základě dobré místopisné znalosti, doplněné důkladným archivním studiem, přiblížil podobu protikolektivizačního odporu ve východních Čechách. Referát *Akce proti nositelům komunistické moci a nastupující kolektivizaci zemědělství na Novobydžovsku* poukázal na nelehkou situaci represemi postiženého selského stavu po roce 1948, na urputnost, s níž byl zápas o podobu venkova veden. Jeho autor vhodným způsobem využil dobové archivní materiály, zvláště fotodokumentaci z vyšetrovacích spisů StB. Nepřímo tak ukázal – s ohledem na letmou diskusi o metodologických problémech dotčených archiválií z předchozího dne – , jak se dají prakticky využít tyto velmi často zpochybňované archivní dokumenty.

Ivan A. Petránský (ÚPN Bratislava) přiblížil vztah katolické církve na Slovensku ke státní moci. V příspěvku *Katolická církev a nástup nesvobody na Slovensku* se zaměřil na proměnu jejího postavení (konfiskace části majetku, likvidace církevních spolků, škol,

tisku), přesněji na jeho zhoršování v průběhu let 1945–1948, k němuž došlo mimo jiné proto, že s katolickou církví začaly spolupracovat nekomunistické strany (ale i ony měly na oslabení církve zpočátku nezanedbatelný podíl). Jednalo se zejména o Demokratickou stranu, zvítězivší díky této spolupráci a následně podpoře ze strany katolické církve na Slovensku ve volbách v květnu 1946. Jeden z podstatných závěrů referátu připomněl skutečnost, že to byla katolická církev na Slovensku, která zůstala v roce 1948 poměrně relevantním protivníkem komunistické moci, což vysvětluje následné represe církvi (nejdůležitěji zaměřené na církev katolickou) v Československu.

Martin Nekoda (Ústav politologie FF UK Praha) pojal svůj referát *Demokrat Petr Zenkl* jako životopisný náčrt této bezesporu zajímavé a významné osobnosti československé politiky a poúnorového exilu v USA. Kriticky pojatý výklad postihl rozporuplné rysy politika aspirujícího na vedoucí roli v Radě svobodného Československa, vyvaroval se však jednostranných soudů.

Ladislav Kudrna (ÚSTR Praha) v příspěvku *Propagandistické využití bojového nasazení Čechoslováků v Indočíně* ukázal na rozporuplnou a značně individuální motivaci vesměs velmi mladých mužů podstupujících nejen po, ale i před únorem 1948 výcvik v cizinecké legii a nasazení v Indočíně. Osvětlil také příčiny ne zcela zvládnuté propagandistické akce československých orgánů, které po návratu nemalého počtu zajatých Čechoslováků z Vietnamu neměly jasnou představu, jak s tímto faktem naložit. Je dobře, že referující akcentoval otázku, zda, případně do jaké míry, je toto vojenské nasazení Čechoslováků, největší po druhé světové válce (na bojišti studené války, v procesu dekolonizace), možno považovat za protikomunistický odboj.

Autor zprávy Martin Tichý (ÚSTR Praha) věnoval pozornost současným diskusím o třetím odboji, které vyvolávají otázky po jeho smyslu a hodnotě. Referát *Obraz třetího odboje aneb nedokonalý pokus o odpovědi* předznamenával rozšířeněji pojaté téma Prokopa Tomka (VHÚ Praha), který se zaměřil na popis forem prokomunistického odboje českých a slovenských exulantů a na možné definice odboje v zahraničí.

Jednotlivé příspěvky upřesnily znalosti popisovaných událostí, případně historických jevů, a obohatily o toto poznání přítomné posluchače. Tak jak byly postupně předneseny, ukázaly na širší kontext doby, daný například proměnou struktury společnosti, společenského klimatu apod. Lze si jen přát, aby se připravovaný sborník dostal do rukou co největšího počtu zájemců.

◆ Martin Tichý

Mezinárodní vědecká konference Svět a Solidarita (Świat wobec „Solidarności“ 1980–1989)

Pořadatel: Instytut Pamięci Narodowej, Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego.

Místo a datum konání: Sala Wielkiej Starego Ratusza, Muzeum Miejskie, Wrocław, 21.–23. října 2010

V letošním roce uplynulo již třicet let od vzniku Nezávislého samosprávného odborového svazu „Solidarita“ (*Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność“*),

který znamenal historický přelom nejen pro polské dějiny, ale i pro dějiny celého sovětského bloku. Dokládají to i dobové ohlasy na založení Solidarity v zahraničí, které byly zcela mimořádné. Fenomén Solidarity vyvolal velký zájem především v západním světě, kde se představitelé státních institucí, politických stran, odborových hnutí či církví snažili aktivně podporovat první masové nezávislé odborové hnutí za železnou oponou. Jejich politická, materiální i morální pomoc umožnila Solidaritě vytvořit dostatečné zázemí a prolomit informační bariéru. Po vyhlášení válečného stavu v prosinci 1981 se v mnoha (nejen) západních městech odehrály protestní manifestace na podporu potlačené Solidarity. Události v Polsku pochopitelně také ovlivnily vývoj v socialistických státech, jejichž představitelé se naopak snažili podporovat polské komunisty a zabránit přenosu „polské náказы“.

K popsání tohoto širokého tématu velmi přispěla mezinárodní vědecká konference (*Świat wobec „Solidarności“ 1980–1989*), kterou ve dnech 21.–23. října 2010 uspořádaly Ústav národní paměti a Historický ústav Vratislavské univerzity. Konference se odehrála v nádherných prostorách radnice na starém historickém náměstí, kde byly shodou okolností všude vyvěšeny vlajky Solidarity (ve stejnou dobu se ve Vratislavi uskutečnil celostátní sjezd Solidarity). Jednání bylo rozděleno do šesti samostatných, tematicky vymezených sekcí, v nichž vystoupilo okolo šedesáti historiků (i několik sociologů a politologů) z celkem třiadvaceti států. Byli mezi nimi například univerzitní profesoři Mark Kramer, Anthony Kemp-Welch, Olena Šanovska, Krzysztof Tarka, Maria Pasztor, Jacek Tebinka, Idesbald Goddeeris, Klaus Misgeld, Karl Molin, Bent Boel, Jakub Tyszkiewicz, Bernard Cook či Rakesh Batabyal.

První den konference byl věnován ohlasům Solidarity v Sovětském svazu a v jeho satelitech včetně Československa. Hlavním tématem druhého dne byla reflexe polských událostí na počátku osmdesátých let v západoevropských státech a poslední den byl pak vyhrazen ohlasům v mimoevropském prostředí, zejména v USA (velkou pozornost vzbudilo vedle jiných vystoupení dr. Gregora Dombera z USA, který podrobně vyčíslil finanční pomoc plynoucí do Polska v letech 1984–1989 z americké organizace National Endowment of Democracy). Své místo měly na konferenci i ohlasy v „exotických“ státech (Indie, Sýrie či Egypt). Velkým tématem byly aktivity Polonie, tedy v řadě západních států velmi vlivné polské emigrace, která se (nejen) v osmdesátých letech snažila pomoci svým krajanům v rodné zemi. Součástí konference byly dvě zajímavé panelové diskuse s pamětníky, na nichž vystoupili někdejší představitelé polských krajanských organizací ve světě. Společně jednohlasně vzpomínali, jak dokázala Solidarita svou univerzálností oslovovat v různých zemích po celém světě rozličné politické skupiny, které spolu v jiných otázkách tradičně soupeřily.

Závěrem je nutné polským kolegům pogratulovat k velmi zdařilé konferenci, která ukázala fenomén Solidarity doslova v globální perspektivě. Přednesené referáty mají být příští rok vydány v konferenčním sborníku.

◆ Petr Blažek

